

Din üstünden syýasatyň kökleri

Category: Kitapcy, Nukdaýnazar, Sözler, Taryhy makalalar, Taryhy şahslar

написано kitapcy | 25 января, 2025

Din üstünden syýasatyň kökleri DIN ÜSTÜNDEN SYÝASATYŇ KÖKLERI

Şu gün ýazmaly temamy indiki hepdä goýanym üçin ötünç sorýaryn. Sebäp, gelen elektron hatlara göz aýlap, birküç meselä degip geçmeli bolýaryn. «Nämüçin arap syýasy taryhy boýunça ýazýarsyňyz, ol dawalaryň bize nä geregi bar, bizi gyzyklandyranok» diýen ýaly nägilelikler gelýär. Haýyş edýän, ilki şu hakykaty göreliň: Hawa, biz türk halky, özümize mahsus medeniýetimiz bar. Emma bu medeniýetiň bir şahasy-da yslam, şoň üçinem musulmançylygyň şekillendiren medeniýetiniň içinde ýaşaýarys. Gürrüňi edilýän döwürde emele gelen ähli fraksiýalar musulman ýurtlaryň musulmançylyk düşünjesini kesgitleýşi ýaly, biziňem medeni köpdürliligimize şert döredipdir. Irki döwür musulmanlaryň özara dawalary syýasy taryh bolmakdan çykypdyr, ygtykatlaşdyrlyp ýa-da ygtykadyň kesgitleýjisine öwrülipdir. Şu ýerde bir zady aýratyn belläp geçmek gerek: göreş Hudaýa ynanýanlar bilen ynanmaýanlaryň arasynda däl-de, hernäçe diniň dürli-dürli düşündirişleriniň netijeleri ýaly bolup görünse-de, ahyrsoňunda agalyk ediji güýçler bilen ezilenleriň, haky iýlenleriň arasyndaky dawanyň gürrüňi gidýär. Ygtykady-amaly mezhepler bu syýasy taryhyň önümidir ýa-da dowamydyr. Galyberse-de, syýasy yslamyň taryhy köklerini bilmezden din-syýasat boýunça berilen her bir düşündiriş suw gysymlan ýalydyr. Yslam mezhepleri boýunça hünärmen professor Sönmez Kutlynyň aýdan şu sözleri diýseň

möhümdir:

«Sünni syýasy düşünjesi Kuran aýatlaryndan ugur alyp däl-de, pygamberden soň bolup geçen taryhy-syýasy tejribelerden ugur alyp düzülipdir. Halyflaryň artykmaçlyk gezegi, döwlet ýolbaşçysy boljak kişiden talap edilýän ukyp-başarnyklar, jogapkärçilikleri we häkimiýete geliş taktikalary, ideal we altyn eýýam hökmünde kabul edilen ilkinji dört halyf döwrüniň durmuşa geçirilen işlerinden ugur alyp, kesgitlenipdir. Ýagny, bolup öň geçen zatlar ýene bolaýmaly zat ýaly ideallaşdyrylypdyr. Taryhyň belli bir müddeti dini taýdan many çäýlyp, faktiki ýagdaý bolmakdan çykarlypdyr we gymmatlyk terezisine öwrülipdir. Şonuň üçinem sünni syýasat düşünjesi yslam jemgyýetleriniň ähli döwürlerinde ýörgünli bolup biljek teoriýa bolman, has beter musulmanlaryň geçmişde başdan geçiren we köpçülik tarapyndan tassyklanýan syýasy tejribäniň alamatydyr. Has soňra by pikirler syýasy ulgamdan ynanç ulgamyna aralaşyp, dini ýa-da kelamy (teologik) taýdan kanunlaşdyrylmaga jan edilipdir».

Sönmez Kutlu makalasynda («Ehli-Sünnet syýasy düşünjesiniň dini esaslarynyň derňelmegi»): «Ehli-Sünnetiň syýasy düşünjesiniň emele gelmeginde adalatyň berjaý edilşinden we zulmuň aradan aýrylmagyndan zyýat, gara güýç häkimiýetde we howpsuzlyk merkezinde rol oýnapdyr. Şol sebäpli zalym-da bolsa, pasyk-da bolsa, häkimiýet başynda oturanlara ytagat etmek ündelipdir, gozgalaň turuzmak gadagan edilipdir» diýýär hem-de şu jan alyjy kesgitlemäni berýär: «Bu ýagdaý taryhyň dürli döwürlerinde has adyl syýasy we sosial düzgün talaplarynyň, adalatyň tarapyny tutup öňe çykmaga döwtalap hereketleriň ýoluna böwet basypdyr».

• **SERETMESEŇ GÖRÜBILMERSIŇ**

Görlüşi ýaly, bolup geçenleri sosiologik we taryhy nukdaýnazardan derňemesek, biziň häzirki günlerimize-de geçen din-syýasat meselelerini we diniň adyndan orta atylan pikirleri çözmekde kynçylyk çekeris. Demokratiýa, dünýewilik, deňlik, azatlyk, watandaşlyk, adam hukuklary ýaly häli-häzirlerem özleşdirip bilmedik syýasy musulman aňyýetiň sözde diniň adyndan orta atan argumentleriniň çeşmesi-de şol döwürde bolup geçen haý-haýly wakalardan gözbaş alyp gaýdýar. Günbatar medeniýetini aňlamak üçin Antik Gresiya we hristianlyga

dolanmak hökmany şert bolşy ýaly, türk medeniýetini çözmek üçinem taryhy kökleri yzarlamak hökmany şertdir. Ýeri gelende aýdaýyn: Türk düşünje taryhynyň üç uly öwrülişik sepgidi bar. Birinjisi, atly çarwa ýa-da göçüp-gonup ýören sähraýy türk medeniýetine Uzak Gündogaryň ýetiren täsiri (b.e.öňki 6000-nji ýyllar). Ikinjisi, türkleriň yslam bilen tanyşmagy we eriş-argaç bolmagy (IX-X asyrlar). Üçünjisi-de (XVIII asyr) Günübatar bilen garşylaşmagydyr. Şonuň üçinem türk medeniýetine dogry analiz bermek üçin Uzak Gündogar, Ýakyn Gündogar, Günübatar medeniýetleriniň köklerini gowy bilmek gerek. Emma Ýakyn Gündogar we yslam medeniýetiniň tapawutlandyryjy tarapy biziň ynanç sistemamyzy hem-de medeniýetimizi kesgitlänliligindedir.

Uzyn gepiň gysgasy, görmek üçin seretmeli bolýar. Medeniýetiň mitleri bir jemgyýetiň arhetipleridir. Jemgyýetler bu arhetipleri dowamly orta atyp, özlerini gözden geçirýärler. Günübatarly biri Renessansy we Gadymy Gresiyanyň arasyndaky baglanyşygy şular ýaly okaýar. Katolik protestant hereketi Injile dolanyp barma hereketidir, edil bizdäki tejdit we ihýa (täzelenme hereketleri) köklere dolanyp barmaga bolan girişmelerdir. Medeniýetler özlerini derňäp durmasa, düşünje petiklener. Ýa-ha taryh, taryhy şahslar, wakalar mukaddesleşdiriler, ýa-da sapak alynmandygy üçin taryh gaýtalanar durar. Serediň, XXI asyrda ýaşap ýörüs, emma häzirem jemöýleriniň (alawy dini ojaklary) ýakylmagynyň gürrüňini edýäris. Şeýle näsag, göýdük aňlary kimler, nädip, nämüçün döredibildi? Alawy-sünni bölünşiginiň düýbünde haýsy parametrlar ýatyr? Medeniýetiň genetiki kodlaryna aralaşmazdan owal bulary analizlemek mümkin däl. Türk intelligensiýasynyň şu günüň problemalaryna çözgüt tapyp bilmezliginiň aňyrsynda köp sanly sebäp tapsa bolar, emma taryhyndan we yslamdan öňki dört müň ýyllyk taryhy köklerinden üzňeleşdirilmegi iň wawwaly problemadyr.

Aýşe SUJU.

«SÖZCÜ» gazeti, 08.08.2022 ý. Taryhy makalalar